

Zapojenie Slovenska do ČSR r. 1918

Martin Vietor

Pri príležitosti 50. výročia vzniku ČSR, hlbšie a všestrannejšie hodnotíme pred polstoročím sa odohrávajúcu, pre naše národy tak významnú udalosť. Naše socialistické dejepisectvo prešlo značným vývojom a z polstoročného odstupu vidí dnes udalosti komplexnejšie. Platí to aj pre problematiku zapojenia Slovenska do ČSR, s ktorou sa v tomto článku zaoberáme.

Československá buržoázna historiografia počas existencie prvej republiky konzekventne šírila svoje jednostranné vlastným záujmom slúžiace názory o výlučnej zásluhe českého zahraničného a domáceho odboja a o rozhodujúcej pomoci štátov Dohody. Historiografia okupantov a ľudáckeho režimu vyzdvihovali to, čo malo zdôvodniť rozklad Československa. Po oslobodení asi do r. 1956 celkom zákonite prevládalo stanovisko o rozhodujúcom podiele robotníckej triedy a ostatných pracujúcich pri vzniku ČSR, o význame Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pre vznik a vývoj ČSR. Víťazná robotnícka trieda paralyzovala jednostranné buržoázne názory a vyvrátila historické legendy okolo vzniku ČSR, ktoré v triednych a ideologických bojoch využívala buržoázia aj v oslobodenej republike. Po r. 1956 uniformitu názorov vystriedala pluralita nových plodných myšlienok, zakladajúcich sa na analýze historických udalostí, na vedeckom výskume a hodnotení. Obnovenie ČSR a vznik ostatných ľudovodemokratických štátov v predvojnových hraniciach, národný a demokratický charakter našej v Slovenskom národnom povstaní začatej revolúcie, ovplyvňovali niektoré stanoviská stojace na tejto báze tak, že sa transponovali do dejinného procesu r. 1918–1919, a nedocenila sa preto objektívna úloha proletárskeho revolučného hnutia týchto rokov. Vytvárali sa dve hlavné tendencie historického výkladu: jedna akcentuje viac nacionálne snahy, druhá proletárske triedne hľadiska.¹

Nie je to zvláštnosť našej historiografie. Podobný vývoj sledujeme aj

¹ Bližšie o tom: Pichlík K., *Otázka vzniku buržoázneho Československa v prácach našich historikov*. Historie a vojenství 1959, 2, 245 a n. Pomajzl K., *Vznik ČSR 1918*, Praha 1965. *Přehled československých dějin*, III., Praha 1960. *Dejiny KSČ*, Praha 1961.

v Rumunsku, Juhoslávii, Maďarsku. V Rumunsku napríklad do r. 1958 sa hodnotil vznik povojnového Rumunsku r. 1918 ako kontrarevolučná cesta národného zjednotenia. Neskôršie až do r. 1964 sa písalo o povojnovom Rumunsku diametrálne odlišne, ako o výsledkoch revolučného boja ľudových mäs, v ktorom pri indiferentnosti buržoázie pracujúce masy v Sedmohradskú bez ohľadu na národnosť bojovali za rumunské národné záujmy. Po r. 1964 sa objavilo nové hodnotenie s jednoznačným nacionálnym stanoviskom, podľa ktorého v r. 1918 utláčaný rumunský národ si vybojoval svoje zjednotenie a svoju samostatnosť.²

Východiskom hodnotenia r. 1918 v Juhoslávii bolo konštatovanie V. sjazdu SKJ, že zjednotenie Srbov, Chorvatov a Slovincov r. 1918 sa uskutočnilo za účinnej pomoci dohodových armád. V prácach z päťdesiatých rokov sa zdôrazňuje, že zjednotenie sa neuskutočnilo zdola cestou samourčovacieho práva ľudových mäs, ale kompromisom národných buržoázií. Vznik kráľovstva Srbov-Chorvatov-Slovincov r. 1918 sa hodnotí len ako prvá etapa na ceste zjednotenia národov Juhoslávie. V r. 1963 vydané Dejiny SKJ zdôrazňujú tiež, že juhoslovanský štát vznikol antidemokratickou cestou, pričom ale vznik štátu sa hodnotí kladne z hľadiska robotníckej triedy a možnosti triedneho boja. K podobnému záveru prichádzajú aj monografie zo šesťdesiatych rokov; zdôrazňujú, že rozpad monarchie a vznik národných štátov znamenal veľký pokrok napriek tomu, že povojnový poriadok nevyriešil vnútroštátne nacionálne problémy. Ideologická komisia SKJ r. 1964 konštatovala však, že juhoslovanská historiografia prehnane zdôrazňuje nacionálny ráz vývoja na úkor celojuhoslovanského aspektu, že nacionálne tendencie sa objavili aj v dejinách strany a že sa málo berú do ohľadu dejiny susedných krajín.³

V maďarskej historiografii prevláda síce snaha, likvidovať nacionalistický aspekt hungarocentrizmu, lenže v konkrétnych prácach nedarí sa to vždy jednoznačne. Zdá sa, že kým pri posudzovaní nacionálneho postoja historikov susedných štátov sú niektorí maďarskí historici hodne

² Daicoviciu C. — Bányaí L. — Cherestesiu V. — Liveanu V., *A tömegek forradalmi harca, döntő tényező Erdély Romániával való egyesülésénél*, Korunk (Cluj) 1959, 1. Liveanu V., *1918 Din istoria luptelor revolutionare din Romania*, Bucuresti 1960. Zur nationalen Frage in Oesterreich-Ungarn (1900—1918), Bukarest 1964. Bányaí L., *Az osztrák-magyar monarchia összeomlásának hullámai Erdélyben*, Korunk 1965, 7—8. Miron Constantinescu, *Le message de V. Lénine aux ouvriers et aux peuples d'Autriche — Hongrois* (3.11.1918), *Revue Roumaine d'Histoire*, 1965, 2. Kövágó L., *1918 forradalmi eseményei a csehszlovák a román és a jugoszláv történészek munkáiban*, Budapest 1966.

³ *Iz istoria Jugoslavije*, Beograd 1958. J. Broz Tito, *Govori, članci*, III., Zagreb 1959. Pregled istorije Saveza Komunista Jugoslavije, Beograd, 1963. Ran Zwitter, *Nacionalni problem v habsburski monarchiji*, Ljubljana, 1962. Materijal simpozija o „Pregledu istorije Saveza Komunista Jugoslavije“, *Putari revolucije* 1964, 3—4. *Problemi Jugoslovenske istorijske nauki*. Jugoslovenski istorijski časopis 1964, 3. Kövágó L., cit. d.

kritickí, pri hodnotení vývoja nacionalnej politiky maďarského národa je ich sebakritický postoj slabší. Pokiaľ ide o udalosti r. 1918–1919, prevažná väčšina maďarských historikov nesdiela odklon výkladu k nacionalistickej platforme demokratického patriotizmu a trvá na názore dôslednej internacionalistickej politiky maďarských komunistov r. 1919. Lenže aj takýto postoj môže vyústiť v jednostrannom a preto nesprávnom pohľade na význam vzniku nástupníckych štátov r. 1918. Aj v najnovších publikáciách sa najde formulácia, že mierové zmluvy r. 1919–1921 diktované imperialistickými mocnosťami „znemožnili slobodne uplatniť demokratické sebaurčovacie právo národov“ — akoby sa nebolo uplatnilo pred ich uzavretím — a „upevnili všade vládu kontrarevolučných tried“, a preto mali reakčný charakter — akoby nástupnícké štáty neboli mali žiadny kladný význam pre národy ktoré ich vytvorili a akoby nebolo bývalo rozdielu medzi jednotlivými nástupníckymi štátmi čo do intenzity reakčnosti a kontrarevolučnosti.⁴ Krátke porovnanie koncepčných problémov historiografie našej i niektorých susedných štátov zdôvodňuje požiadavku, hľadať komplexnú odpoveď na otázku vzniku ČSR a pohnútok českej a slovenskej buržoázie pri voľbe formy vnútorného usporiadania štátu počas zapojenia Slovenska do ČSR.

•

Pozrime sa najskôr na postoj rakúskej a uhorskej vlády. Rakúsky panovník chcel separátnym mierom získať potrebný čas k dohode s nemeckými národmi a pomocou federalizácie štátu odzbrojiť národnooslobodzovacie hnutie. Lenže čas pracoval proti nemu. V lete 1918, keď už nebolo tajomstvom, že Dohoda podporuje národnooslobodzovacie snahy, keď Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou podnietené spontánne hnutie pracujúcich a frontová situácia komplikovali vnúropolitickú situáciu, bolo neskoro hľadať kompromis takým návrhom, ktorý odhalil smrtelné rany habsburského mocnárstva. Iluzórnosť federalizačného návrhu podčiarkovala ešte skutočnosť, že rakúsky ministerský predseda Hussarek oznámil rozhodnutie panovníka tesne po uverejnení zprávy o kapitulácii Bulharska (26. 9. 1918), načo už 29. 9. 1918 dostal odmietavú odpoveď českých poslancov. Panovník však trval na svojom rozhodnutí. Napriek zpráve z 5. 10. 1918, že Rakúsko-Uhorsko, Nemecko a Turecko

⁴ Beér J. — Csizmadia A., *Történelmünk a jogalkotás tükrében*, Budapest 1966. Dolmányos I., *Az európai népek demokratikus forradalmának néhány kérdéséről*, Társ. Szemle 1966, 6, Diskusia maďarských historikov o dvojsväzkových „Dejinách Uhorska“ v Társ. Szemle, roč. 1966. Citát z knihy Mérei Gy., *Die Idee der europäischen Intergration in der westlichen bürgerlichen Geschichtsschreibung*, Budapest 1966, 165–166.

zažiadali o prímerie,⁵ dňa 12. 10. 1918 malej skupine poslancov predniesol svoje rozhodnutie vytvoriť federáciu „historických štátnych útvarov“, založiť „Sväz spolkových štátov rakúskych“. Na porade prítomní zástupcovia národných buržoázií žiadali však úplnú štátnu samostatnosť. Panovník predsa len nariadil vypracovať manifest a na 15. 10. 1918 zvolal korunnú radu. Ministerský predseda Hussarek a minister zahraničných vecí Burian súhlasili s manifestom. Maďarský ministerský predseda Weckerle ho však rezolútne odmietol; trval na tom, že panovník ako uhorský kráľ je viazaný prisahou chrániť celistvosť Uhorska a vyhrážal sa zastavením dodávok potravín, keď manifest by neobsahoval vyhlásenie, že sa federalizácia nedotýka Uhorska. Tým sa rozbila celá koncepcia manifestu. Tým viac, že podľa jeho definitívneho textu mali národy Rakúska vytvárať svoje vlastné štáty na území „ktoré obývajú“, teda na etnografickom území, čo nebolo prijateľné najmä pre Čechov. Bolo už vidno, že rakúska vláda je bezmocná, nemôže zachrániť monarchiu a jej štátnu myšlienku. Na manifest, uverejnený 18. 10. 1918 odpovedal Národný výbor v Prahe na druhý deň, odmietol delenie územia Čiech a Moravy, prehlásil, že o osude českého národa sa nemôže rozhodnúť bez zahraničného odboja, bez mierovej konferencie a žiadal nezávislosť pre Slovákov.⁶

Manifest mal pre Rakúsko prudký deštruktívny účinok. Urýchlil rozklad armády a najmä dôstojníckeho sboru a tým aj predčasný, rakúskou vládou len na jar 1919 očakávaný rozklad frontu. Manifestom sa nadviazala spolupráca medzi rakúskou vládou a Národným výborom v Prahe tým, že hovoril o potrebe vytvárať národné výbory z poslancov v ríšskej rade, aby zastupovali záujmy svojích národov pri tvorení federácie. Manifest uvoľnil rakúskych štátnych zamestnancov spod služobnej prisahy, pripustil decentralizáciu ústrednej štátnej správy a tým legalizoval prevod jednotlivých územných správnych jednotiek do rúk národných buržoázií. To znamená, že veľmi uľahčil zakladanie čs. štátnych orgánov a štátneho aparátu v českých krajoch. Rozkladajúca sa štátna moc Rakúska dostala ďalšiu ranu odpoveďou Wilsona z 18. 10. 1918. Vzhľadom na uznanie samostatnosti Československa a Juhoslávie, vo veci vyjednávania mieru odkázal rakúsku vládu na československú resp. juhoslovanskú Národnú radu ako na kompetentný orgán. S ďalšími iluzórnymi vyjed-

⁵ Iniciátorom tohoto kroku bola nemecká korunná rada, ktorá 28. 9. 1918 bez konzultácie a informácie rak. cisára sa uzniesla požiadať Wilsona o mier.

⁶ Bližšie o tom: O p o č e n s k ý J., *Zrození našeho státu*, Praha 1928, 46–50. O p o č e n s k ý J., *Kritické poznámky o 28. říjnu 1918*, Praha 1926, 10–15. O p o č e n s k ý J., *Vznik národných štátov v okt. 1918*, Praha 1927, 39a n. Kerchnave H., *Der Zusammenbruch der österreichischen Wehrmacht im Herbst 1918*, Wien s. a., 54. K r o f t a K., *Konec starého Uhorska*, Praha s. a. 40–42. Holotík L., *Októbrová revolúcia a národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku*, Bratislava, 1947, 110 a n.

návaniami poveril panovník novú, poslednú rakúsku vládu na čele s prof. Lammaschom a grófom Andrássym ako ministrom zahraničných vecí. Jej pokusy (rozhovor s Kramářom 25. 10. 1918) pochopiteľne stroskotali. Tri dni nato sa vláda uzniesla kapitulovať. Na túto zprávu vyšiel 28. 10. 1918 pražský ľud znova do ulíc a prevolával na slávu samostatnej Československej republiky. Na rozdiel od udalostiach 14. 10. 1918, keď dôsledky rezolúcie Socialistickej rady a vyhlásenia republiky počas generálneho štrajku stačil ešte Národný výbor zamedziť, dňa 28. 10. 1918 v zmenenej situácii, postavil sa do čela revolučného vystúpenia ľudu, schválil zákon o zriadení samostatného československého štátu a vydal prevolanie o tom, že prevzal správu štátu. Československý štát vznikol 28. októbra 1918 fakticky i právne. Prímerie sa podpísalo v Padove 3. 11. 1918. Rakúske cisárstvo prestalo existovať. Hlavnými odporcami československej štátnosti v Čechách a na Morave stali sa Nemci, ktorí sa snažili spojiť s Nemeckom a tým ohrozovali historické hranice.

Udalosti v Uhorsku mali iný priebeh. Maďarské veľkostatkárstvo a buržoázia mali veľké skúsenosti v tom, ako v triednom boji neskúseným masám predstierať, že boj vedený za panské výsady je v celonárodnom záujme. Viedla povstania a revolúcie v mene demokracie a rovnosti, keď boli jej výsady ohrozené a krvavo ich potláčala, keď masy bojovali za práva ľudu a nie za feudálno-buržoázne záujmy. Preto keď 30. 9. 1918 Bulharsko kapitulovalo a v rakúskom parlamente z iniciatívy sociálnych demokratov sa už rokovalo o nemeckých podmienkach mieru, uhorská vláda Weckerleho zanovito mlčala. Pravda, maďarská sociálna demokracia prehlásila (8. 10. 1918), že uznáva národné štáty, že žiada novú vládu a mier bez anexie a ozval sa aj Károlyi, že keď dohodové vojsko prenikne so srbskými a rumunskými jednotkami na uhorské územie, nebude možné vyjednávať s národnosťami. Ale tak ako Károlyi sa staral o integritu Uhorska, aj sociálnodemokratická proklamácia obsahovala len uznanie českého štátu bez Slovenska, tj. „bez anexie uhorského územia“.⁷ Ešte 17. 10. 1918, deň pred uverejnením cisárskeho manifestu o federalizácii Rakúska prehlásil Tisza v parlamente, že „československý problém je len česká chuť na lúpež, pretože... len mizivá menšina sa stavia proti zásadám uhorského národa“. Deň nato Weckerle sa ohradil proti tomu, aby „o úprave našich vzťahov k našim národnostiam rozhodol dajaký vonkajší faktor“, a preto pri mierovom rokovaní musí „sa zúčastniť zástupca nerozdeleného jednotného uhorského štátu“. Taký bol postoj uhorskej vlády v čase, keď sám Tisza musel uznať, že monarchia prehrala vojnu, keď sa uverejnila odpoveď Wilsona, že „česká národná rada je

⁷ Károlyi M., *Gegen eine ganze Welt*, München 1924, 381. Böhm V., *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen*, München 1924, 59 a n.

uznaná ako vojnovodúca vláda“ (22. 10. 1918).⁸ O separátnom mieri, o vyjednávaní s „občanmi nemaďarskej národnosti k vytvoreniu rovnoprávnosti a bratského dorozumenia“ hovoril zase Károlyi, ale jeho, zo strany vlády odmietnutá koncepcia federalizovaného Uhorska s nacionálnymi autonómiami ako možnosť záchrany hospodárskej a územnej integrity krajiny, bola už prekonaná.⁹ Po demisii Weckerleho (23. 10. 1918) sa teda situácia v podstate nezmenila. Dva týždne po vzniku slovenského, juhoslovanského, nemecko-rakúskeho, poľského národného výboru resp. národnej rady, ustanovila sa 25. 10. 1918 aj Maďarská národná rada. V jej prvej proklamácii (26. 10. 1918) hovorí sa o „vláde pracujúcich roľníckych a robotníckych mas pod vedením tvorivej inteligencie“, ktorá priznáva „samourčovacie právo v zmysle Wilsonových princípov (tj. autonómiu v rámci Uhorska) všetkým národom krajiny“, čím „sa upevňuje teritoriálna integrita“ a uznávajú „novozriadené poľské, ukrajinské, české, juhoslovanské, nemeckorakúske spoločenstvá“.¹⁰ Maďarská národná rada sa chcela orientovať na Dohodu počítajúc s jej benevolenciou. Mentalitu maďarskej aristokracie nič necharakterizuje lepšie ako fakt, že ten istý gróf Andrassy, ktorý 18. 10. 1918 ešte podporoval Weckerleho, 28. 10. 1918 sa vzdal štátnej jednoty Uhorska a uznal československé nároky na slovenské územie¹¹; maďarská statkárskoburžoázna koalícia volila proste novú taktiku a sľubovala ústupky, aby zachránila svoje panstvo. V čase, keď talianske vojsko prekročilo riekú Piavu (28. 10. 1918) a národnostné vojenské jednotky rakúsko-uhorskej armády sa rozutekali¹² a odmietli poslušnosť, mal Andrassy zachrániť situáciu, odpútať monarchiu od Nemecka, separátnym mierom dosiahnuť podmienky ako Bulharsko a Turecko a prijatím podmienok Wilsona získať čas pre vyjednávanie s národnosťami. Front sa však zrútil (30. 10. 1918) a tým padla jeho koncepcia. Maďarská statkársko-buržoázna koalícia ešte nekapitulovala a namiesto kandidáta Maďarskej národnej rady Károlyiho, presadila menovanie grófa Hadika. On chcel tiež všetkých „občanov krajiny spojiť na úprimnej demokratickej báze“ ako jeho predchodca.¹³ Hadik nebol dlho pri vláde. Maďarská národná rada prevzala štátnu moc 31. 10. 1918

⁸ Népszava, 18. 10., 19. 10., 22. 10. 1918.

⁹ Károlyi M., cit. d., 459, Jászi O., *Magyariens Schuld – Ungarns Sühne*, München 1923, 28–38.

¹⁰ Károlyi M., cit. d. 388–430, Czernin, *Im Weltkrieg*, Wien 1919, str. 394.

¹¹ Pozri k tomu: Opočenský J., *Zrození našeho státu*, Praha 1928, 108. Böhme V., cit. d., 37. Andrassy odpovedal aj na nótu Lansinga z 18. 10., v ktorej Lansing reagoval na ponuku mieru z 4. 10. 1918. Zdôraznil, že je vojnový stav medzi čs. Národnou radou ako de facto vládou a monarchiou poľ. Nemeckom. Wilson nemôže už posúdiť, „ktorá akcia uspokojuje jej názory na jej práva“. Károlyi M., cit. d. 481.

¹² Kerchnave, cit. d. 104.

¹³ Károlyi M., cit. d. 438.

a na jeho miesto postavila Károlyiho a vyzvala maďarské vojsko, aby sa podľa vzoru posádky v Záhrebe a v Prahe jej dalo k dispozícii.

Medzičasom sa neočakávane rýchlo skončila vojna. Českí a chorvatskí dôstojníci opustili front (29. 10. 1918), Horthy odovzdal námorné loďstvo Juhoslovanom (31. 10. 1918), maďarské jednotky boli odvolané z frontu (1. 11. 1918) a prímerie sa podpísalo 3. 11. 1918. Text prímeria, uverejnený 5. 11. 1918, nebol výhodný pre nemaďarské národy. Neobsahoval demarkačnú čiaru medzi Slovenskom a Maďarskom, neuložil maďarskému vojsku povinnosť vyprázdniť slovenské územie. Prímerie hovorilo len o obsadení strategických bodov dohodovým vojskom a ponechalo administratívu naďalej Maďarom. Károlyiho vláda chcela využiť túto okolnosť a robila známe pokusy rozdeliť a získať Slovensko.¹⁴ Lenže k tomu už nemala potrebné sily. Do polovice decembra demobilizovala 1 200 000 vojakov a nová „ľudová“ armáda sa ťažko zakladala pre odpor vojenských rád; do konca r. 1918 pozostávala len z nedemobilizovaných 18–22ročných mladých vojakov.¹⁵ Keďže srbské vojsko nerešpektovalo prímerie a prekročilo južné hranice Maďarska, musel Károlyi požiadať o separátne prímerie generála Franchet d'Esperaya. Belehradská konvencia podpísaná 13. 11. 1918 právne podporovala stanovisko maďarskej vlády, pretože sa vzťahovala len na južný front a ostatné územie ostalo v maďarskej správe (§ 17). Na tomto podklade chcela Károlyiho vláda previesť plebiscit na Slovensku.

Kým sa teda v Čechách situácia vyjasnila už 28. 10. 1918, na Slovensku sa začiatkom novembra skomplikovala.¹⁶ Dňa 16. 11. 1918 sa proklamovala maďarská republika. Vláda odkladala voľby do Národného zhromaždenia a opierala sa o odborové organizácie, o štátne úradníctvo, žandárstvo a dôstojnícky sbor. Republikánska maďarská vláda ešte stále dúfala, že na podklade Belehradského prímeria a s podporou Dohody sa jej podarí uskutočniť plán „východného Švajčiarska“. Zapojenie Slovenska do ČSR sa tým veľmi sťažilo.¹⁷ Zdá sa však, že akčné možnosti maďarskej republikánskej vlády boli zo strany českej a slovenskej buržoázie precenené. V hlavnom meste Maďarska nedisponovala spoľahlivými vojenskými jednotkami. Pilierom štátnej správy ostali komitáty, kde miestne národné rady nemali dostatočný politický vplyv. Okrem sociálnej demokracie nebolo v krajine organizovanej spoločenskej sily; nejestvo-

¹⁴ Dzvónik M., *Ohlas VOSR na Slovensku v r. 1918–1919*, Bratislava, 1958, 106–107. Vietor M., *Slovenská sovietská republika*, Bratislava, 1955, 46–48. Tajták L., *Úsilie maďarských vládnúcich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918*, HČ, 1966, 4, 552 a n.

¹⁵ Böhm V., cit. d. 85 a n.

¹⁶ Opočenský J., cit. d. 181. Vietor M., cit. d. 16 a n., 23 a n.

¹⁷ Holotík L., *Októbrová revolúcia a národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku 1917–1918*, Bratislava, 1958, 111.

vala početne silnejšia liberálno-demokratická inteligencia, ktorej by bola mohla zveriť dôležitejšie úlohy. Nejestvovali významnejšie spoločenské, politické organizácie s buržoáznodemokratickými tradíciami. Skutočným vládcom krajiny bola vojenská misia Dohody a jej poverenec pplk. Vyx, voči ktorému bola maďarská vláda fakticky bezmocná.

• Dohodové mocnosti viackrát menili svoje stanovisko ohľadne osudu monarchie. Plány povojnového postavenia monarchie malo vypracovať cárske Rusko, ktoré nemalo záujem na rozbití Rakúsko-Uhorska. Pre cára bola táto otázka podriadená jeho politike na Balkáne. Až po páde cárskej vlády a pod vplyvom revolučných udalostí v Rusku stala sa otázka likvidácie monarchie aktuálnou pre západné mocnosti. Príčiny boli rôzne. Londýnskym paktom z r. 1915 sa prisľúbili Taliansku územia južného Tyrolska, Istria a Dalmatínsko a r. 1916 sa Rumunsku prisľúbila Bukovina, Sedmohradsko a Banát. Vznikol teda problém, čo sa má stať so zbytkom monarchie, ak sa juhoslovanské územie monarchie pripojí k Srbsku? Hnutie utláčaných národov bolo tak silné, že Dohoda ich musela bez výjimky podporovať, keď nechcela stratiť vplyv na udalosti v Európe. K tomu ešte monarchia sa včas neodpútala od Nemecka, tak že aj z vojenského hľadiska musela sa aj zvnútra oslabovať. Najväznejší dôvod bol však strach pred boľševizmom rozmáhajúcim sa v Rusku i v Uhorsku. Zahatiť sa mal silným obranným pásom nových, Dohode oddaných buržoázných štátov. Až po takejto zmene politiky Dohody zaznamenali emigrantské skupiny, medzi nimi aj čs. zahraničný odboj, svoje prvé politické úspechy. ČSR — ako ostatné nástupnícke štáty — vznikla, pokiaľ ide o zahraničný faktor ako nástroj protinemeckej a protisovietskej politiky Dohody. To však vonkoncom neznamená, že zahraničné buržoázne hnutie malého utláčaného českého a slovenského národa sa má plne stotožňovať s imperialistickou politikou Dohody. Československý zahraničný odboj využil reálne možnosti v prospech buržoázneho hnutia, ktoré bolo súčasťou národnooslobodzovacieho hnutia Čechov a Slovákov.

Československý zahraničný odboj vychádzal z predpokladu, že západné dohodové štáty využijú hnutie utláčaných národov monarchie k tomu, aby ju oslabili; že v dôsledku rozpadu monarchie po vojne, vznikne možnosť založiť samostatný štát. Táto buržoázna koncepcia bola reálna. No ako buržoázne riešenie, zabrzdiло socialistické revolučné riešenie práva národov na sebaurčenie. Akcie čs. zahraničného odboja, slúžiace tejto koncepcii boli úspešné. Západné mocnosti v čase medzi 29. 6. 1918 a 14. 10. 1918 uznali Národnú radu v Paríži ako de facto vládu spojenec-

kého čs. národa, uznali nárok „československého národa na vlastný štát v historických hraniciach jeho zeme“ a jeho armádu ako bojujúcu proti ústredným mocnostiam. Po týchto diplomatických úspechoch žiadala zahraničná provizórna vláda domácich politikov, aby nerozvíriili revolučné hnutie pokiaľ monarchia nebude úplne oslabená, aby proste nekrižovali jej koncepciu. Domáci predstavitelia českej buržoázie rešpektovali túto taktiku, pokiaľ im to situácia dovolila.¹⁸ Pomáhali tým uskutočniť Dohodou plánovaný antisovietský cordon sanitaire, pozostávajúci z vojensky silných buržoázných štátov s centralizovanými vládami v rukách vždy jedného fakticky vládnuceho národa.

O vzniku republiky rozhodovali však predovšetkým domáce spoločenské sily: robotnícke a buržoázne hnutie v Čechách a na Slovensku. Hnutie slovenského ľudu čo do prudkosti sa odlišovalo od podobných hnutí na ostatnom území monarchie. Zasiahlo takmer každú dedinu na Slovensku a po 30. 10. 1918 bolo tak intenzívne, že pod jeho tlakom sa rozpadával maďarský vládny režim a jeho správne orgány. Ľudové samosprávne orgány vykonávali faktickú vládnu moc. Prekvapujúcu intenzitu ľudového revolučného hnutia musel s obavami konštatovať sám Šrobár, i keď s dôsledkami hnutia, vyhánaním maďarských županov, komitátnych úradníkov, slúžnych, notárov, žandárov, financov, učiteľov, sudcov, lesných úradníkov, zrejme súhlasil.¹⁹ Slovenské ľudové masy dostali sa spontánne do pohybu následkom vojnových útrap, túžby po mieri, po národnej a sociálnej slobode, pod vplyvom skúseností odzbrojených vojakov, z Ruska sa vrátiacich vojnových zajatcov, komunistov. Maďarskí pracujúci na Slovensku boli pochopiteľne pod vplyvom maďarskej sociálnodemokratickej strany, ktorá po porážke maďarskej buržoázie reprezentovala jedinou organizovanú politickú silu v Maďarsku a od začiatku r. 1919 aj pod vplyvom mladej KSM. Neboli však úplne pod týmto vplyvom. V Bratislave, v Košiciach a v iných väčších priemyslových strediskách žiadali síce rovnoprávnosť pre všetky národnosti, no uznali aj samourčovacie právo slovenského národa. Dôkazom toho je bratislavská a košická denná tlač, činnosť robotníckych rád a pod.²⁰ Nie je preto správne celé ľudové

¹⁸ Pozri k tomu: Pichler K., *Otázka vzniku Československa v pracích našich historiku*. Historia a vojenství, 1959, 2, 245 a n. Pichlík K., *Vznik ČSR v r. 1918*, Nová mysl, 1958, 10, 897.

¹⁹ Pozri k tomu: Holotík L., cit. d., 118–119. Dzvonič M., cit. d., 83–90. Príklady revolučnej činnosti robotníckych a národných rád: Vietor M., cit. d., 19–23.

²⁰ Napríklad „Nyugatmagyarországi Híradó“ dňa 7. 1. 1919 oznamuje čitateľom bez protestu, že „čs. republika prevzala správu mesta Bratislavy“. „Híradó“ z 14. 2. 1919 uznáva, že „členovia slovenskej vlády majú najlepšiu vôľu riadiť osudy jednej tretiny Uhorska“, že „československému štátu prináleží plná suverenita na obsadenom území“. V tom istom čísle sa uverejnila výzva robotníckej rady ohľadne zakončenia štrajku a pokračovania v práci. Pozri tiež Dzvonič M., cit. d., 129–133.

hnutie na Slovensku vysvetľovať len maďarským vplyvom, ako sa to v minulosti neraz stalo.²¹

Bratislavská nemecká sociálnodemokratická organizácia sledovala koncepciu rakúskej sociálnodemokratickej ľavice, ktorá r. 1918 sa vrátila k programu r. 1848, k téze, že rozklad Rakúska je podmienkou zjednotenia Nemecka. Uznávala nástupnícke štáty, ale žiadala aj založenie nemecko-rakúskeho štátu na všetkých územiach, obývaných Nemcami. Bratislavské nemecké robotníctvo očakávalo však „konečné riešenie“ od mierovej konferencie a nepostavilo sa na odpor. Hlásalo, že „danými pomerami treba sa uspokojiť“ a bojovať „proti imperializmu ako zarytému odporcovi demokracie“. Vytýkalo slovenským sociálnym demokratom, že sú „v službách imperialistov“, ohradzovalo sa aj proti tomu, že nemeckých sociálnodemokratických funkcionárov prenasledovali čs. orgány ako „boľševikov“ a protestovalo proti „panským oslavám“ (pri príchode Šrobárovej vlády do Bratislavy) keď „ľud hladuje a deti mrznú“.²²

Antiimperialistický postoj maďarských a nemeckých sociálnych demokratov bol v určitej miere pochopiteľný, pretože ČSR už v čase vzniku bola imperialistickým buržoáznym štátom. Ešte aj na V. a VI. sjazde KSC sa konštatovalo, že ČSR vznikla ako imperialistický protisovietsky štát. Vyzdvihovala sa teda predovšetkým úloha buržoázie r. 1918. V nedávnej minulosti všeobecne prijatá téza, že o konečnom charaktere republiky a o otázke moci nebolo rozhodnuté do decembra 1920, oslabovala síce úlohu buržoázie, ale podčiarkovala ilúzie o sociálnom charaktere republiky. Aj jeden aj druhý názor bol jednostranný. Faktom je, že český proletariát nemal jasnejšie predstavy o tom, ako sa majú po vzniku štátu využiť a dokončiť buržoáznodemokratické premeny, aké sú podmienky a predpoklady boja za socializmus u nás. Na druhej strane v spontánne vzniklom ľudovom revolučnom hnutí uplatňovaná slovenská interpretácia sebaurčovacieho práva sa líšila od buržoázneho chápania uchopenia sa moci z rúk maďarskej buržoázie.²³ Pokiaľ bola táto interpretácia ovplyvnená maďarskými komunistami, tak nesmieme zabudnúť, že boľševici uplatňovali sebaurčovacie právo s cieľom, zbližovať národy a spoločnými silami národov bojovať proti imperializmu v jednotnom fronte a na pod-

²¹ Pozri k tomu Vietor M., cit. d., 52 a n.

²² „Volksstimme“ 6. 2. 1919: „Es kann der Pressburger Bevölkerung niemand das Recht nehmen, die endgültige Lösung der Frage von der Entscheidung der Friedeskonferenz zu erwarten, bis dahin aber muss man sich mit den gegebenen Verhältnissen abfinden...“ „wenn das Volk hungert und die Kinder frieren, ist nicht die Zeit sich feiern zu lassen“. V čísle z 20. 2. 1919: „Wir wollen unsere Republik derart aufgebaut wissen, dass wir sie auch vor der sozialistischen Oeffentlichkeit verteidigen können.“ Tiež „Volksstimme“ z 16. 2. 1919.

²³ Pozri k tomu Říhove články o tejto problematike v čas. *Historia a vojenství*, 1959, 1, 113 a n.; *Příspěvky k dějinám KSC*, 1959, 6, 190. Pomajzl, cit. d. 214. Dzvóník, cit. d. 76 a n.

klade proletárskeho internacionalizmu. Ani vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii sa nepresadzovalo bezpodmienečné odtrhnutie a osamostatnenie národov. A keď komunisti v Maďarsku mali podobné, Leninom podporované stanovisko — ktoré, pravda, nebolo nevýhodné ani z maďarského nacionálneho aspektu — tak vychádzali z toho, že treba rozlišovať medzi Rakúsko-Uhorskom ako mnohonárodným štátom a medzi reakčnou vládou Rakúsko-Uhorska, ktorá nebola reakčnejšia, ako vlády západných imperialistických mocností. Ďalej nesmieme zabudnúť, že slovenský proletariát, keď sa pokúsil prevziať moc s internacionálnou pomocou, tak ju chcel využiť k rozšíreniu proletárskej vlády na celom území ČSR. Na tejto koncepcii nič nemení skutočnosť, že sa ona u nás roku 1918—1919 nerealizovala a že v buržoáznej ČSR sa revolučný vývoj zabrzdil. Príčiny neúspechu boli viaceré: a) Nedostatok leninskej strany a následkom toho neexistencia snahy získať hegemoniu v boji o štátnu samostatnosť. b) Živelné ľudové hnutie nemohlo mať správnu koncepciu riešenia národnostnej problematiky. c) Robotníctvo v Čechách, pod vplyvom sociálnej demokracie a Masaryka, v čase vzniku štátu stotožňovalo buržoáznu republiku so sociálne spravodlivým, ba socialistickým štátom.

Vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie bol určite veľký, ale nemohol paralyzovať spomenuté nedostatky. Jeho dôsledky nepriamo využila aj česká buržoázia (diplomatické úspechy získané nasadením čs. légii v Rusku). Prejavil sa aj v strachu buržoázie pred boľševizmom, pred potencionálnou integrujúcou silou proletárskej solidarity a internacionalizmu. Tým viac vyniká význam Slovenskej republiky rád, ako pokusu nahradiť buržoáznu vládu proletárskou mocou v ČSR; ako deklarácia samourčovacieho práva slovenského samobytného národa, ktorý sa slobodne rozhodol žiť v spoločnom, ale socialistickom štáte Čechov a Slovákov, v ktorom chcel byť jediným pánom Slovenska; teda žiť s českým ľudom ako rovný s rovným. Bez ohľadu na mieru reálnosti pokusu v r. 1919, nemožno túto historickú udalosť jednostranne a len z nacionálneho hľadiska posúdiť, ale treba v nej vidieť pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vzniklú udalosť, ktorá v značnej miere ohrozovala štátnu moc čs. buržoázie a ktorá ovplyvnila podmienky a formy zapojenia Slovenska do ČSR.

●

Politická koncepcia českej buržoázie sa postupne kryštalizovala od staršieho austroslavistického programu až po program čs. štátnej samostatnosti. Politickí reprezentanti českej buržoázie na sklonku vojny už odmietli rakúsku koncepciu, že problém štátnej príslušnosti národov, ktoré

nemajú štátnu samostatnosť, vraj nie je medzinárodnou otázkou, ale má sa riešiť vnútroštátne, úpravou ústavy; urobili z českej otázky medzinárodný problém, keď opierajúc sa o české historické štátne právo uplatňovali nárok na štátnu samostatnosť. Česká buržoázia mala teda jasnú premyslenú organizačne i takticky fundovanú koncepciu. Mala záujem o rozbití Rakúska, najmä v čase, keď sa vojnová situácia monarchie nezadržateľne zhoršila. Česká buržoázia želala si rozklad monarchie a chcela vytvoriť svoj samostatný štát, aby sa ubránila nemeckému tlaku, aby bola medzi víťazmi, aby do samostatného štátu zapojila Slovensko, Zakarpatskú Ukrajinu, aby hospodársky využívala oslabené Rakúsko a Maďarsko a aby svojimi mocenskými prostriedkami zastavila každé revolučné robotnícke hnutie, ohrozujúce kapitalistický poriadok.

Pre uskutočnenie svojej koncepcie mala priaznivé podmienky. Ako buržoázia utláčaného národa, čo do celonárodných úloh mala rovnaké záujmy s pracujúcimi masami českého národa a mohla ich získať vhodným demokratickým programom a skutočnosťou, že bola — na rozdiel od rakúskej a maďarskej buržoázie — nekompromitovaná, neporazená. Kým teda v Rakúsku a Maďarsku sa buržoáznodemokratické premeny uskutočňovali bez národnej buržoázie, v našej národnej a demokratickej revolúcii mohla sa česká buržoázia uplatniť. A uplatnila sa monopolne, pretože slovenská buržoázia bola slabá, česká a slovenská sociálna demokracia nemala vlastnú koncepciu, podriadila sa jej. Dokonca i vláda vo Viedni, v strachu pred boľševizmom a v záujme zachovania vnútorného poriadku, nehatila činnosť jej politických orgánov.²⁴

Politická reprezentácia českej buržoázie prispôsobila svoju taktiku a propagandu a úspešne vyzdvihovala boľševické nebezpečenstvo, hrozbu Nemcov a nepriateľstvo Maďarov ako hlavné dôvody pre tvorbu silne centralizovaného štátu.²⁵

Slovenská buržoázia bola početne a organizačne slabá, neskúsená. Neverila vo vlastné sily, necítila sa schopná sama vládnuť na Slovensku. Nepočítala s tým, že čs. štát by mohol vzniknúť revolučnou cestou a

²⁴ Socialistická rada priznala 14. 10. 1918 sebaurčovacie právo aj nemeckým robotníkom, čo sa priecilo buržoáznej koncepcií. Pozri k tomu: *O p o č e n s k ý J., Zrození našeho státu*, Praha 1928, kapitulu „14. október 1918“. Viedenská vláda videla v udalostiach 14. októbra nebezpečné socialistické hnutie, ktoré ohrozuje klud a poriadok v Rakúsku.

²⁵ Pozri napr. „Prager Presse“ z 11. 2. 1919: „Präs. Masaryk fürchtet die Deutschen.“ Bern, 14. 2. 1919. In einer Unterredung Masaryks mit den Korrespondenten der „Temps“ sagte er: Die Bolschewiki treten gegen die Regierung und der Entente agitatorisch auf. Frankreich und die Tschechen sind beide von Germanismus bedroht, der den Kopf wieder erhebt. *K a d l e c K., Juhoslovania a čs. republika*, Praha 1919: „Nemci a Maďari najväčší nepriatelia našeho národa.“ *K a d l e c K., Maďari a čs. republika*, Praha 1919: „V poslednom storočí sú Maďari najväčším nepriateľom československého národa.“

očakávala riešenie od mierovej konferencie.²⁶ To však neznamená, že slovenská buržoázia vôbec neuvažovala o štátnej samostatnosti, o usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov. K tejto otázke sa ešte vrátíme; na tomto mieste poukazujeme len na články v Národných novinách, napríklad po Wilsonovej nóte z 18. 10. 1918 sa písalo: „Dnes v Uhrách Slováci a v Rakúsku Češi už len sami môžu rozsúdiť čo uznávajú pre seba za dostatočné.“ Poukazujeme aj na známe prejavy v uhorskom parlamente, na Stodolové návrhy a pod.²⁷ Faktom je však, že vystupovanie českých legionárov na Slovensku ako v kolónii dotklo sa cítenia širokých slovenských vrstiev a takéto vystupovanie exponentov českej buržoázie popoháňalo na Slovensku vývoj od národnej a demokratickej revolúcie k revolúcii socialistickej, v ktorej nielen slovenská buržoázia, ale i proletariát sa pokúsil uplatňovať samourčovací právo slovenského národa. Z tohto hľadiska sú pochopiteľné retrospektívne súdy čs. buržoázných politikov a historikov, že „prevrat zastihol Slovensko politicky hodne nepripravené“, že Slováci nemali počas vojny aktívnych politických reprezentantov, že najmä v záujme Slovákov sa centralizovalo, že kým „hlasisti“ pomáhali budovať štát, „novoslováci... horlivo pracujú na tvorbe slovenského národa“ a pod.²⁸ Aj k tejto otázke sa vrátíme v závere článku.

Spoločné a protichodné záujmy českých a slovenských spoločenských síl sa realizovali napokon v československom národnom štáte, v ktorom nebola uznaná svojbytnosť slovenského národa. Čo bola príčina tejto skutočnosti?

Po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii vznikla možnosť rozšírenia revolúcie. Oslabené vlády ústredných mocností sa bránili proti prenikaniu socialistickeho revolučného hnutia separátnym mierom a neúčinnými policajnými opatreniami. Dohodové mocnosti využili k tomu cieľu

²⁶ Aj Hodžova akcia prevzatia správy na časti slovenského územia z rúk maďarskej vlády pokojnou cestou nasvedčuje tomu; i keď Hodža vedel, že maďarská vláda potrebuje predovšetkým argumenty pre mierovú konferenciu. Pozri k tomu Chaloupecký V., *Martinská deklarácia a jej politické osudy*, Praha 1928, 8 a n. Dzvonič M., cit. d., 104. V Martine sa svojho času poverávalo, že Slováci idú skrytými obavami a bez manželskej zmluvy „po rozvode s Hungáriou do nového manželstva s Bohémiou“.

²⁷ Národné Noviny, 24. 10. 1918. Poukazujeme aj na známe návrhy s. Šmerala z r. 1921.

²⁸ Chaloupecký V., cit. d., 4–8: „Za Slovákov doma po celý čas vojny hovorili len Češi.“ Šrobár V., *Československá otázka a „hlasisti“*. Prúdy 4–5: „Podľa popisu Iudu 1919 o pol milióna viac sa hlásilo k slovenskému národu ako pred prevratom. Októbristi myslia maďarsky, hovoria slovensky“ (str. 1–6).

politickú hodnotu utláčaných, po národnej slobode túžiacich národov.²⁹ Podporovali ich buržoáziu a pod heslom „demokratických ideálov Wilsona“ pomáhali im pri založení národných štátov, ktoré s „ideálom národnej slobody“ chceli paralyzovať vplyv vzrástajúcej sa proletárskej moci v Rusku, ba i v Maďarsku a v Nemecku. Pre Dohodu mal primárny význam nový silný cordon sanitaire; sekundárne boli propagované ideály. Buržoázna demokracia vznikla len v ČSR a v Rakúsku. V Južoslávii, Rumunsku, Bulharsku ba i v Poľsku uspokojila sa menej ideálnymi, ale jej záujmom vyhovujúcimi autoritatívnymi režimami. Podobne to dopadlo aj s ideálom národných štátov. Národnými štátmi stali sa vlastne len Rakúsko a Maďarsko. Ostatné nástupnícke štáty vznikali vždy okolo jadra jedného národa, ktorý mal historické, politické, štátne, mocenské predpoklady pre záruku, že bude pevným článkom antisovietskeho ochranného pásma. Vznikali teda fakticky ako mnohonárodné štáty. Juhoslovanské územie monarchie (Chorvatsko, Slovinsko, Dalmatínsko, Bosna, Hercegovina) a tam žijúce národy a neslovanské národnosti sa pripojili k Srbskému kráľovstvu. Sedmohradsko s tam žijúcimi Rumunmi a nerumunskými národnosťami k Rumunskému kráľovstvu. Časť Ukrajiny a Halič s tam žijúcimi nepoľskými národnosťami k Poľskej republike. Slovensko a Zakarpatská Ukrajina so Slovákmi a so značným počtom národnostných menšín k ČSR.

Špecifické problémy čs. národného štátu riešila česká buržoázia fikciou československého národa; fikciou, ktorá mala dvojitú, prechodnú takticko-účelovú a trvalú mocenskú funkciu.

Pred podpísaním prímeria nikto nemohol predvídať rýchly spád udalostí. Uhorská vláda Weckerleho odmietla cisárom proklamovanú federáciu. Na medzinárodné uznanie čs. vlády, na vyhlásenie čs. štátu, na rozmáhajúce sa ľudové revolučné hnutie na Slovensku reagovali maďarskí štátnici bez výnimky tak, že keď sa im podarí rýchlo uzavrieť separátny mier, „potom sa už nebudú musieť starať o Wilsona a sľuby dané národnostiam ostanú nesplnené“.³⁰ Ba i sám Károlyi bol toho názoru, že jeho koncepcia bola síce opozdená, ale nie bezvýhľadná. Myslel si, že keď by bola bývala jeho vláda ustanovená v čase, keď sa národnosti ešte neodtrhli (pred koncom októbra), tak by bol do nej prijal aj ich zástupcov a bol by dosiahol separátny mier s plebiscitom.³¹

V tejto situácii, slovenská buržoázia vystupujúc v zastúpení sloven-

²⁹ To bola aj pohnútkou cisára Karola a jeho posledného ministerského predsedu Lammáscha: likvidovať monarchiu bez sociálnych otriasov, bez krviprelievania. V klude a po dohode previesť ústrednú správu do rúk národných vlád. Rozhovor Karola IV. s Klofáčom: *Opočenský J.*, cit. d., 101 a n.

³⁰ Károlyi M., cit. d., 410.

³¹ Károlyi M., cit. d., 378, 400. Počítal s tým, že v takomto prípade by bolo Uhorsko ztratilo len nemaďarské komitáty a len časť východného Slovenska.

ského národa, sa vlastnými silami nemohla odtrhnúť od Uhorska, ak sa nechcela oprieť o ľudové revolučné hnutie, keď počítala len s podporou Dohody a s pomocou českej buržoázie. Odtrhnúť sa od ešte suverénneho Uhorska mohla skúsiť len tak, že sa deklarovalo, že Slováci ako súčasť československého národa patria do ČSR, ako napr. sedmohradskí Rumuni do Rumunska. Deklarácia Slovenskej národnej rady, ktorá sa zišla 30. 10. 1918 po upozornení Hodžu, že Dula mal by ju zvoliť, aby zaujala stanovisko k manifestu a k obmedzeniu federalizácie len na Rakúsko, bola veľmi dôležitá z hľadiska vyjasnenia rozhodnutia Slovákov. V Martine sa ešte nevedelo o udalostiach v Prahe, ani o obsahu Andrásyho nóty. Vedelo sa však, že Wilsonova nóta hovorila o Čechoslovákoch, s ktorými má Uhorsko počítať a že preto — po federalizácii Rakúska a tým aj po osamostatnení sa českého národa — treba české a slovenské nároky spojiť a deklarovať sebaurčovacie právo československého národa.³² V deň zasadnutia Slovenskej národnej rady vypukla maďarská buržoázno-demokratická revolúcia a Károlyi zažehal rokovaniu v Martine mnoho úspechov; počítal s tým, že Slovenská národná rada ostane pod kontrolou jeho vlády. Aj na to sa malo reagovať. Slovenská národná rada z tejto príčiny neprijala Stodolov koncept deklarácie, ktorý neobsahoval jasné stanovisko o spojení slovenského územia s českými krajinami v čs. štáte. Prijatý bol Zochov koncept, v ktorom sa deklarovala národná jednota československá, z ktorého mala Dohoda vyčítať rozhodnutie slovenského národa žiť v československom štáte a neprijáť stanovisko maďarskej vlády.

V tomto návrhu bola však aj požiadavka osobitného zastúpenia Slovákov v Paríži. Proti tejto požiadavke mal námietky Hodža, ktorý pricestoval do Martina až 30. 10. 1918 večer. Hodža priniesol zpravu, že Andrásy prijal stanovisko Dohody ohľadne práva československého národa a tým sa vzdal princípu integrity Uhorska.³³ Hodža bol toho názoru, že nové udalosti prekonalí stanovisko deklarácie. Keď Slováci prijímajú čs. štát, prijímajú aj čs. vládu, v ktorej je aj Štefánik a ktorá zastupuje aj Slovákov. Slováci mali by poslať do Paríža len expertov. K prejednaní tohto názoru sa Slovenská národná rada zišla 31. 10. 1918 za prítomnosti už len asi 50 členov, keďže ostatní už opustili Martin. Spomenutá veta sa vypustila z deklarácie a nahradila sa touto vetou: „Na základe tejto zásady“ tj., že slovenský národ je čiastka i rečové i kultúrno-historicky jednotného československého národa —, „prejavujeme svoj súhlas s tým novoutvoreným medzinárodným právnym postavením, ktoré dňa 18. 10. 1918 formuloval prezident Wilson a ktoré dňa 27. 10. 1918 uznal

³² Pozri k tomu: Rotnagl J., *Češi a Slováci*, Praha 1945, 246 a n.

³³ Seaton-Watson R. W., *Slovensko kedysi a teraz*, Praha 1931, 27. Pozri k tomu aj Stodola E., *Prelom*, Praha 1933.

rakúsko-uhorský minister zahraničia“. Základná myšlienka Martinskej deklarácie, že slovenský národ je čiastka jednotného československého národa bola tedy vyslovená s cieľom, aby sa Slovensko odtrhlo od Uhorska, aby sa vyvrátilo odmietavé stanovisko maďarskej vlády, ktorá 31. 10. 1918 ešte nekapitulovala a vykonávala suverenitu na celom území Uhorska.³⁴

Maďarský postoj sa nezmenil ani po vojnovej porážke. Károlyiho expert Jászi volil menej drastické prostriedky. Tvrdil, že netrvá na integrite v „geografickom zmysle“, ale počítal s tým, že Dohoda pozmení svoj postoj k novej „antimilitaristickej a mierumilovnej“ maďarskej vláde, povolí plebiscit na Slovensku a „pomocou obchodných smluv sa zabezpečí nerušený kontakt odtrhnutých území s materskou krajinou“. Chcel pripraviť „budúce konfederatívne zblíženie“ vychádzajúc z názoru, že národnostná otázka Uhorska by bola najlepšie riešená v „lojálnej autonómii jednotlivých národov a v rovnoprávnom sväze týchto autonómií“.³⁵ Svoju koncepciu chcel uskutočniť známymi akciami, ktoré čs. buržoázia odrážala jednak zdôraznením jednoty československého národa, jednak vojenským obsadením Slovenska a postupnou reštauráciou uhorského štátneho aparátu ako mocenského prostriedku ČSR. Ako je známe, čs. vláda a jej splnomocnenec Šrobár využili túto v záujme založenia ČSR nutnú akciu aj k likvidácii ľudových revolučných orgánov, ktoré do zač. r. 1919 prakticky sami zvládli celú štátnu správu na Slovensku.³⁶

Československá vláda začala obsadzovať Slovensko na podklade čl. 4. prímeria v Padove. Maďarská vláda protestovala a vyjednávala v Prahe. Po prerušení vyjednávaní (11. 11. 1918) hrozila vojenskými protiakciami a diplomatickým protestom (17. 11. 1918). Kramář odpovedal (19. 11. 1918) v tom zmysle, že Dohoda uznala ČSR, a preto prímerie uzavreté v Belehrade nemohla maďarská vláda uzavrieť v mene Slovákov a preto čs. vojsko obsadzuje Slovensko, pravda, len z bezpečnostných dôvodov.³⁷ Zástupca Dohody v Budapešti pplk. Vyx neschvaľoval čs. vojenskú akciu,

³⁴ Uznáva to vlastne aj Rotnág, cit. d., 246: „Za Martinskú deklaráciu hlasovali aj tí, ktorí sa obávali, že spojením s Čechmi v jednom štáte stratia Slováci svojráz, počestia sa.“ Podobne sa vyjadril Stodola, Škultéty a iní. Chaloupecký, cit. d., 9. Z toho aspektu treba chápať aj prejav Fedora Houdka v Prahe, kde pri oznámení obsahu Martinskej deklarácie prehlásil: „chceme žiť ako národ jeden“. Rotnág, cit. d., 250.

³⁵ Jászi O., cit. d., 40, 61.

³⁶ O činnosti rád pozri Dzvonič M., cit. d., 91–96. Vietor M., cit. d., 19–33. Smernice pre odzbrojenie ľudových revolučných orgánov na Slovensku, Dzvonič M., cit. d., 110.

³⁷ Prvý pokus o obsadenie Slovenska začal 2. 11. 1918 (Ripka v Malackách). Potom nasledovala výprava gen. Štiku s dobrovoľníkmi v Trenčíne, medzi 10. a 15. 11. 1918. Táto výprava si počínala ako v dobytej krajine. Znepriatelila si slovenské obyvateľstvo a potom sa rozutekala pred maďarskými jednotkami. Pozri Vietor M., cit. d., 16 a n.

ale vyhovel Hodžovej žiadosti a intervenoval v Paríži, aby § 17 Belehradskej dohody bol pre čs. vládu priaznivo interpretovaný. Že ako dôležité bolo trvať na československej koncepcii dokazuje v tejto spojitosti prehlásenie maďarskej vlády, že ak Slováci uznajú maďarskú suverenitu a integritu Uhorska, je ona ochotná odovzdať správu Slovenska do rúk Slovenskej národnej rady, ktorá by podliehala maď. ministerstvu pre národné menšiny. Aby sa získal čas, Hodža, Dula, Fajnor, Bazovský, Makovický, Paulínyi začali (28. 11. 1918) rokovať s Jászim a rokovali do toho času, kým došla (4. 12. 1918) priaznivá odpoveď francúzskeho ministerského predsedu, ktorú Vyx oznámil Károlyimu. Demarkačná čiara bola však oznámená až 24. 12. 1918. Preto došlo k obsadeniu Bratislavy až 4. 1. 1919.³⁸ Čs. armáda obsadzovala teda Slovensko až potom, keď sa po 4. 12. 1918 nepatrné zbytky maďarských jednotiek stiahli zo slovenského územia. V riadnej čs. armáde prichádzajúcej na Slovensko boli aj slovenskí dobrovoľníci.

Po vojenskom obsadení Slovenska, pre Slovákov strácala na význame takticko-účelová funkcia fikcie čechoslovakizmu.³⁹ Jeho vnútornú mocenskú funkciu uplatňovala i naďalej česká buržoázia a slovenskí „hlasisti“, aby fiktívny československý národ číselne majorizoval Nemcov, Maďarov, Ukrajincov a Poliakov v ČSR.⁴⁰

●
Otázka je, či zapojenie Slovenska do ČSR v tej forme ako sa uskutočnilo, bolo nevyhnutné, a prečo prijala slovenská buržoázia toto riešenie?

Isté je, že česká buržoázia inú ako centralizovanú vládu v jednotnom štáte prijať nechcela. Príčiny boli rôzne. Zakarpatskej Ukrajine musela aspoň prislúbiť nikdy neuskutočnenú autonómiu. Na Slovensku, napriek rôznym iným projektom, o ktorých sa ešte zmienime, musel sa ponechať

³⁸ Vietor M., cit. d., 16 a n. Hodža jednal na vlastnú zodpovednosť a prijal demarkačnú čiaru bez Bratislavy a Košíc.

³⁹ Juriga sa vyslovil o tom v r. 1923 v tom smysle, že „predstieraná národná jednota mala trvať do uzavretia trianonského mieru“. Slovák, 24. 2. 1923. Pozri tiež Chaloupecký, cit. d., 17.

⁴⁰ Už v októbri 1918, pri rozhovore Dulu s Kramářom, Klofáčom, Rotnágrom v Prahe, bola z českej strany prejavovaná mienka, že postupom času „sa to sleje v jeden národ pod vplyvom pomerov“. Rotnág, cit. d., 244. V r. 1919 píše Kálal L.: „i keď bolo Slovensko od Čech politicky odtrženo, Česi nepřestali býti na Slovensku historickým činiteľom, oni nadále rozhodovali o osudu pronásledovaných bratří...“ „nemožno mluvit o řečech dvou. Kdyby (Slováci) byli žili s Čechy v jednom státě, byli by měli vždy větší možnost naučiti se a přivykatí spisovné češtině, a pravděpodobně nepřišli by na myšlenku zaváděti spisovné nářečí domácí.“ Kálal L., *Slovensko země budoucnosti*, Praha 1919, 9 a n.

uhorský právny poriadok a systém štátnej správy. Predovšetkým na paralyzovanie revolučného ľudového hnutia, ktoré nedovolilo žiadne prenikavé reformy, i keď len na čas oslabujúce zabehanú utláčateľskú činnosť orgánov štátnej moci a správy. Hlavne však preto, že podľa prímeria bolo Slovensko len „dočasne“ vojensky obsadené a do podpísania mierovej zmluvy nemohol sa podstatne zmeniť systém správy. Napokon aj preto, že kontinuita právneho poriadku bola už celoštátne v legislatívnej forme deklarovaná. Reaktivizácia a reorganizácia uhorskej správy sa zverila ministrom pre správu Slovenska ako reprezentantom ústrednej, v rukách českej buržoázie sa nadchádzajúcej vlády. Jeho činnosť sa mocensky zabezpečovala vojenskou diktatúrou. Pri takomto stave veci považovala česká buržoázia ústupky za zbytočné alebo neúnosné, tým viac, že nechcela vytvoriť precedenty pre silný politický tlak vyvíjajúcich Nemcov. Jej stanovisko podporovali na Slovensku najmä „hlasisti“.⁴¹ Ich hlavný argument znel tak, že centralizovaná správa a vojenská diktatúra slúži k tomu, aby „sa odstránil maďarský a maďarónsky ráz“ krajiny, aby bol oslabený vplyv Maďarov a maďarónov.⁴² V nasledujúcich rokoch, keď sa ukázali slabiny takýchto argumentov, zvalila sa zodpovednosť na účastníkov zasadnutia Slovenskej národnej rady v Martine. Povedalo sa, že ich väčšina „bola naprosto neznalá politického života a nemala porozumenie pre právne a štátovedecké doktríny a pre ich dosah“. Ba išlo sa tak ďaleko, že sa popieral štátoprávny význam Martinskej deklarácie. Argumentovalo sa tak, že Slováci v Martine „30-ho nevedeli, že sú už príslušníkmi a poddanými československého štátu“, že „k čs. štátu by bolo došlo aj bez Martinskej deklarácie.“⁴³

Niečo pravdy bolo na tom, že členovia Slovenskej národnej rady boli zväčša neskúsení. Tým väčšiu zodpovednosť niesli tí, ktorí túto neskúsenosť využili. Názory o bezvýznamnosti Martinskej deklarácie boli nepravdivé a škodlivé. Podporovali stanovisko maďarskej buržoázie, že Slovensko bolo „vojenskou mocou odtrhnuté“ a k českým krajom násilne pripojené až ratifikáciou trianonského mieru r. 1921.⁴⁴ Dôsledky takejto politiky musel registrovať aj Šrobár, keď už o pomeroch v Dočasnom národnom zhromaždení konštatoval, že „o slovenských veciach sa už nerozhodovalo v klube medzi nami Slovákmi, ale v kluboch českých, kde Slováci tvorili minority a kde veľmi často nebolo porozumenia pre naše

⁴¹ R o t n á g l, cit. d., 250: „Slovenská národná rada neriešila otázku samosprávy, súc toho názoru, že to nemožu riešiť ani poslanci z prvých volieb, že to bude aktuálne po rokoch až sa Slováci zbavia mentality zavinenej maďarským útlakom a nadobudnú pre samosprávu potrebné skúsenosti.“ O p o č e n s k ý J., cit. d., 153: V Martine niektorí „mysleli, že slovenské kraje nemožu sami spravovať a žiadali vojenskú diktatúru“.

⁴² C h a l o u p e c k ý, cit. d., 14, 21.

⁴³ C h a l o u p e c k ý, cit. d., 16–18.

zvláštne, českým pomerom naprosto nepodobné slovenské veci“.⁴⁵ A pokiaľ išlo o nebezpečie maďarskej iredenty, v čase vzniku štátu, za Károlyiho vlády, boli zbytky maďarskej armády bezvýznamné. Iredenta sa zosilnila až v kontrarevolučnom horthyovskom režime, no ešte dlho netvorila také reálne nebezpečenstvo pre čs. štát, za aké sa vydávala.

Pokiaľ ide o strach pred revolučným robotníckym hnutím, hrozba boľševizmu nebola len strašiakom ako sa to pozdejšie tvrdilo, ba občas sa ešte i dnes vidí, ale bolo reálnym nebezpečenstvom pre buržoáznu moc. V druhej polovici októbra 1918 považovala rakúska vláda infiltráciu komunistických ideí za väčšie nebezpečenstvo, ako hroziacu frontovú katastrofu. Táto mentalita ovládala aj verejnú mienku buržoázie všetkých ostatných národov monarchie.⁴⁶ Šrobár v nejednej zpráve konštatoval rozšírenie boľševizmu na Slovensku.⁴⁷ Také isté stanovisko zaujala aj maďarská vláda⁴⁸ pre zdôvodnenie vlastných politických cieľov. Faktom je, že hrozba boľševizmu dala sa využiť na všeličo. Aj pre zdôvodnenie vojenského obsadenia Slovenska, ktoré podľa tejto podivnej taktiky anti-boľševickej psychózy sa pripojilo k ČSR nie preto, aby sa slovenský národ oslobodil a nie preto, že Slováci sa sami rozhodli žiť v spoločnom štáte Čechov a Slovákov, ale preto, aby sa „zachránilo pred boľševizmom“. Pre túto taktiku bol poučný príchod čs. vojska do Bratislavy.

Československé vojsko bolo už 5. 11. 1918 v Malackách. Pre odpor maďarskej vlády a nevyjasnený postoj Dohody, nepostupovalo ďalej. Maďarský župan Bratislavy videl situáciu reálnejšie. Vymenoval svojich zástupcov a opustil Bratislavu. Jeho nástupca vo funkcii vládneho komisára mesta a pridelený županský tajomník, súčasne i zapisovateľ mestskej národnej rady, mali rôzne plány na záchranu maďarskej správy.

⁴⁴ Chaloupecký, cit. d., 20. Robotnícke noviny z 28. 10. 1924. K postoju Maďarska v tejto otázke v r. 1921: MPS čis. 6384 a 6451 krab. čis. 28, čis. 7843 a 8126 krab. čis. 31, ŠSUA v Bratislave. Porovnaj Laco K., Ústava ČSR a ČSSR, I. 125 a n.

⁴⁵ Šrobár V., *Osvobozené Slovensko*, Praha 1928, 215.

⁴⁶ Posledná korunná rada vo Viedni dňa 22. 10. 1918 sa zaoberala s nebezpečenstvom boľševizmu. Opočenský J., *Kritické poznámky o 28. říjnu 1918*, Praha 1926, 11: Děs z boľševické revoluce byl ve vojenských rozhodujících kruzích jeden ze složek, jež vývoj věci v monarchii posunovala nejvíce ve spád, který dnem ode dne se stával hrozivějším (str. 20). Pozri tiež Opočenský J., *Vznik národných štátov v okt. 1918*. Praha 1927, 39.

⁴⁷ Šrobár v nov. 1918: „Boľševizmus sa šíri... nielen medzi Slovákami.“ Zoch v jan 1919: „Šíri sa boľševická propaganda.“ Dzvóník, cit. d., 97. „S navrátilcami preniklo boľševické učenie do monarchie. Revoluční agitátoři použili učenie o svetovej revolúci.“ Opočenský cit. d., 64. Pozri k tomu Vietor M., cit. d., 15 a n. Šrobár v nov. 1918: „Na Slovensku sa plienilo. So zreteľom na plienenie na Slovensku počala čs. vláda obsadzovať územie Slovenska vojensky.“ Opočenský J., *Zrození našeho státu*, Praha 1928, 176 a n.

⁴⁸ „Wenn die Entente ihre Politik nicht ändert, können sich die Dinge anders gestalten und der Bolschewismus muss kommen.“ Jászi O., cit. d., 58.

Chceli vyhlásiť Bratislavu a okolie za „otvorené slobodné mesto“. Vyslali funkcionára nemeckej sociálno-demokratickej strany Witticha do Viedne, aby získal k tomu súhlas Tusara a pod. Situácia maďarskej správy bola v tom čase beznádejná. Funkcionári netajili, že maďarské vojenské jednotky sú nespoľahlivé, že verejná bezpečnosť v meste je labilná, že ozbrojené skupiny napadajú políciu atď. O tom bol informovaný aj Šrobárom vymenovaný nový župan Zoch, ktorý sa zdržiaval u veliteľstva čs. vojsk v Stupave. Napriek tomu prisľúbil maďarskému vládnemu komisárovi pri jeho návšteve, keď žiadal o „odklad českého obsadenia mesta“, že Bratislava nebude obsadená „neočakávane a vojensky, ale len administratívne a na podklade obapolnej dohody“. Po tomto prisľube získali Maďari čas na evakuáciu obilia a surovín. Do konca r. 1918 odviezli z okresu Galanta, Dunajská Streda, Bratislava, vyše 2000 vagónov obilia.⁴⁹ Až 31. 12. 1918 dostal bratislavský maďarský vládný komisár telefonickú zprávu veliteľstva čs. vojska, že mesto sa má odovzdať behom jednej hodiny. Županský tajomník se 1. 1. 1919 hlásil u talianskeho generála Borrianiho. Tento mu oznámil, že „nie je ochotný vyjednávať o spôsobe odovzdávania mesta. Je tak informovaný, že v Bratislave je neporiadok, moc je v rukách komunistov a on musí poriadok obnoviť. Nesleduje politické ciele a nechce prejudikovať rozhodnutie mierovej konferencie.“ Teda Bratislava sa neoslobodzuje preto, že je slovenským mestom patriacim do ČSR, ale preto, aby sa očistilo od komunistov! Zaujímavé je, že maďarského úradníka čakalo v Bratislave skutočné prekvapenie: „pred vojenským veliteľstvom stáli ozbrojení robotníci-komunisti, ktorí prevzali vojenskú moc v meste“. Pod týmto dojmom maďarské mestské orgány bez váhania kapitulovali. Po obsadení Bratislavy, talianský veliteľ mesta plk. Barecca odovzdal politickú moc županovi Zochovi, ktorý prevzal županský úrad 6. 1. 1919.⁵⁰

Po dlhoročnom odstupe sa zjednodušoval buržoázny historický pohľad a za reálne sa deklarovalo len to, čo sa uskutočnilo. Pravda je však, že aj neuskutočnené revolučné tendencie boli, pokiaľ sa prebojovali, reálne ako historické eventuality. Boli zárodkom a podmienkou socialis-

⁴⁹ Odchádzajúci župan J. Szmrecsányi odovzdal správu mesta Z. Jankóvi mest. radcovi a jeho tajomníkovi V. Nagyovi, ktorý napísal kroniku bratislavských udalostí od novembra 1918 do 6. 1. 1919. Zprávu odovzdal v septembri 1943 na maďarskom predsedníctve vlády v Budapešti, kde sa uložila pod čis. ME 1943 P 30154 OL. Evakuáciu obilia zabezpečil na nádraží N. Rumml, inšpektor maď. železníc, dopravný úradník v Bratislave. Podľa cit. zprávy bol to človek českého pôvodu, ktorý vraj prehlásil, že „pokiaľ jestvuje maďarské imperium, verne bude slúžiť, ako mu to káže slúžobná prísaha“. Po oslobodení prijali ho ako Čechoslováka do služieb ČSD. Aj tento príklad osvetľuje, aký rozdiel bol medzi situáciou v Rakúsku, kde cisár zprostil nenemeckých úradníkov zpod slúžobnej prísahy a v Uhorsku, kde k tomu nedošlo ani po vzniku republiky.

⁵⁰ ME 1943 P 30154 OL.

tickej revolúcie a ako také hodnotila ich aj česká a slovenská buržoázia. Intenzívnejšie sa presadzovali na Slovensku, kde neboli v rozpore s národnými záujmami slovenského ľudu, ktorý sa oslobodil spod útlaku v Uhorsku, ale v oslobodenom štáte nedosiahol rovnoprávne postavenie, a to chcel sociálnou revolúciou dosiahnuť. Česká buržoázia sa toho obávala; bála sa, že nezvládne revolučné hnutie a Dohoda zapochybuje o jej vládnych schopnostiach. Svojimi mocenskými prostriedkami zabránila slovenskému ľudu, aby pokus o svoje národné a sociálne oslobodenie dovedol do konca.

Slovenská buržoázia, poč. tá hárstka ľudí, ktorá ju reprezentovala a vystupovala v mene slovenského národa, sa v každom ohľade podriadila českej buržoázii. Počítala s tým, že jej rozhodnutia, čo do vnútorného usporiadania štátu, sú prechodného rázu, vyvolané obranou proti maďarskému iredentizmu a revolučnému robotníckemu hnutiu. Mohla inak jednať?

Mala, pravda, svoje vlastné i keď neúplné koncepcie. Hlavný, rozhodujúci cieľ odtrhnúť sa od Uhorska a pripojiť sa k ČSR bol jednoznačný a celým slovenským národom hlásaný. Forma štátu, vnútorne usporiadanie republiky boli sekundárneho významu v čase, keď sa realizoval hlavný cieľ. Avšak ani tento problém neostal bez povšimnutia. Poukazujeme len na niektoré skutočnosti. Pri rozhovore Dula s Károlyim v októbri 1918 chcel sa Károlyi dojednať so Slovákami o zásadách „spolunažívania“ a v podrobnostiach načrtnutej samosprávy robiť minimálne ústupky. Dula pochopil o čo ide a veľmi diplomaticky odpovedal, že nemá zmyslu meritórne jednať, keď Károlyi — ešte len vodca opozície — nemôže robiť záväzné rozhodnutia.⁵¹ Dula odmietol s Maďarmi jednať v čase, keď už poznal názory členov Národného výboru v Prahe, kde rokoval začiatkom októbra. Tam mu oznámili, že by neradi videli požiadavku osobitného slovenského snemu, skôr by sa mali vytvárať oblastné zastupiteľské sbory s právomocou v miestnych a školských záležitostiach, teda akási krajská samospráva; že školstvo bude slovenské s povinným vyučovaním češtiny, slovenská bude aj administratíva a súdnictvo s najvyšším súdom v Čechách. Známe bolo aj to, že Hodža mal svoje vlastné návrhy na usporiadanie vnútorných vzťahov, s ktorými nesúhlasil Rašín.⁵²

Protichodné názory sa stretávali čím viac sa stalo oslobodenie realitou. Hodža požiadaval vo Viedni Pantůčka, aby zostavil návrh na formu štátnej správy na Slovensku. Podľa Hodžu mal navrhovať, aby Slovenská národná rada vymenovala slovenský krajský výbor, ponechala maďarské okresy a vypísala voľby do slovenského snemu na podklade oktrojované-

⁵¹ Károlyi M., cit. d., 389.

⁵² RotnágI, cit. d., 244. Chaloupecký, cit. d. 16.

ho volebného poriadku. Snem mal deklarovaf československú štátnu jednotu a potom sa mali slovenskú poslanci kooptovať do čs. parlamentu a tam vykonávať dohľad nad štátnou správou na Slovensku. Pantůček ne-realizoval Hodžove myšlienky. Spracoval do svojho elaborátu Rašinove centralistické názory, ktoré nebrali žiaden ohľad na slovenské pomery. Tento návrh doniesol 30. 10. 1918 Dérer do Martina,⁵³ kde spôsobil rozruch a zapríčinil známu diskusiu dňa 31. 10. 1918. Martinská deklarácia žiadala odstrániť všetky mocenské orgány monarchie. Nepoznalo sa, pravda, stanovisko Národného výboru v Prahe, ani obsah recepčnej normy, a nepovedalo sa, čím sa majú nahradiť odstránené maďarské štátne orgány. Pantůčkův návrh ako neprijateľný bol však všeobecne odmietnutý, ba vyprovokoval známe poznámky Škultétyho, Kuzmányiho a iných, ich obavy z budúceho vývoja. Zväčša sa počítalo so samosprávou, akú mali jednotlivé krajiny v Rakúsku. Na Pantůčkov návrh a na názory za nim stojace reagoval E. Stodola s návrhom na konkrétnú dohodu, na podklade „clara pacta boni amici“. K dohode nedošlo. Hodža, Bella a iní odmietli myšlienku samosprávy, nechceli pripustiť žiaden prejav nedôvery. Napokon všetci prítomní sa zhodli na tom, že vlastné návrhy sa uplatňovať nebudú, pretože „pomery sú nehotové“.⁵⁴

K dôsledkom tejto nevyjasnenej otázky sa vracali pozdejšie už len niektorí účastníci Martinských rokovaní, zväčša apologeticky a podľa potreby dennej politiky.⁵⁵ Reprezentanti slovenskej buržoázie uznávali ťažkosti spojené so začlenením Slovenska do ČSR; nevyjasnené problémy administratívy, justície, národnostných menšín a najmä kádrov. Vedeli, že je aj v ich záujme, keď sa upevnením právneho poriadku a finančnej rovnováhy západní spojenci presvedčia o životaschopnosti čs. buržoázneho štátu.

Prvé výsledky reorganizácie štátnej správy na Slovensku sa zaznamenali asi tretí rok po vzniku štátu. Z pôvodných koncepcií sa však málo realizovalo. V štátnej administratíve bola po vzniku republiky úplne zastavená činnosť úradov následkom naprostého nedostatku úradníkov, činnosťou národných a robotníckych rád a pozdejšie vplyvom Slovenskej republiky rád. Zaplniť administratívny aparát novými pracovníkmi sa

⁵³ Opočenský, cit. d., 153. Pozri k tomu Vietor M., cit. d., 36 a n.

⁵⁴ Dzvonič M., cit. d., 82. Opočenský, cit. d., 150. Stodola E., *Prelom*, Praha 1953, 144 a n. Osem rokov pozdejšie povedal Zoch, že v Martine „sa báli žiadať autonómiu, aby sa to nezneužilo Maďarmi“, ktorí ju prisľúbili, aby „Slováci ostali v Uhorsku“. Slovenský Denník z 8. 4. 1926. Pozri k tomu Vietor M., cit. d., 36 a n.

⁵⁵ Hlinka napríklad sa vyjadril o vládě ministra pre správu Slovenska, že „na Slovensku nevládne Slovenská národná rada, ale Šrobár, Stodola, Medvecký“, ktorí „prišli národom nevolaní, namenovaní ako prvá slovenská vláda“. Chaloupecký, cit. d., 16–17.

podarilo zväčša až r. 1921, avšak len v kategóriách kancelárskych úradníkov a diurnistov. Chýbala dobrá tretina kvalifikovaných konceptných úradníkov a okolo 200 notárov napriek presunu síl z Čiech. Maďarská správa sa reorganizovala poľ. obnovila len s malými odchýlkami. Zastupiteľské sbory sa rozpustili a nahradili menovanými správnymi komisiami. Zriadili sa policajné riaditeľstvá v Bratislave a v Košiciach a zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave. Najvýznamnejším zásahom do uhorskej koncepcie správy bolo jej poštátnenie zákonom čis. 210 a 211/1920 Zb. Pripravovalo sa rozdelenie administratívy a štátnej finančnej správy a degradácia Bratislavy a Košíc na mestá so zriadeným magistrátom, Komárna a Štiavnice na veľké obce. Nový útvar v administratíve tvorilo ministerstvo pre správu Slovenska s administratívnym oddelením, ktoré obstarávalo agendu ministerstva vnútra na Slovensku, sčasti ako ministerstvo v konečnej inštancii, sčasti fakticky ako zemská politická správa. Inak administratívne oddelenie nemalo inú agendu ako uhorské ministerstvo vnútra s odchýlkou, že časť agendy prešla na čs. ministerstvo zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Zriadila sa osobitná expozitúra ministerstva zdravotníctva na Slovensku. Generálne finančné riaditeľstvo ostalo po prevrate tiež bez úradníctva a do r. 1921 sa nedosiahla ani polovica predvojnového stavu. V daňových (berných) úradoch ostala len asi štvrtina zväčša maďarských úradníkov; stav sa doplnil aj uchádzačmi z Čiech. Neutešená bola situácia aj v súdnictve.⁵⁶ Centralizáciou sa teda situácia veľmi nezlepšila, čo dokonca musel uznať aj sám Šrobár. Všeobecne sa prijímal názor aj medzi čechoslovákmi, že po vzniku štátu sa „zabudlo, že Slovensko nie je len problém administratívny“, že Slováci by mali „rozhodovať v mnohých otázkach a mohli aj za ne zodpovedať“, že po vzniku štátu boli podmienky „pre postupné nahradzovanie centralizovaného režimu, decentralizovaným“. Príznačný bol výrok E. Stodolu, že „večný strach pred Maďarmi hrozí našim vlastným slobodám“.⁵⁷ Dodatočne vyslovené kritické poznámky nezmenili nič na tej skutočnosti, že r. 1918, čo do vnútorného usporiadania štátu, slovenská buržoázia nemala inú možnosť ako prijať rozhodnutie českej buržoázie, ktorá disponovala rozhodujúcimi spoločenskými mocenskými faktormi a prostriedkami štátnej moci. Pri porovnávaní ich početnej sily, výkonnosti ich

⁵⁶ Pozri k tomu Vietor M., *K počiatkom buržoázneho súdnictva ČSR*, Bratislava 1960. Spisy MPS čis. 10496/1921 krab. č. 35, ŠSUA Bratislava. Kritické hlasy sa ozvali počas prejednávania ústavy. Väčšina slovenských poslancov bola proti župnej reforme, avšak v Národnom zhromážení v mene klubu slovenských poslancov prehlásil Markovič že v ústave „vidí nateraz zabezpečené potreby samosprávy Slovenska tými ustanovizňami“, ktoré sú obsazené v župnom zákone. Ústava sa považovala za „dostatočný základ pre pozdejšie vybudovanie autonómie“. *Rotnágl*, cit. d., 258. *Stodola*, cit. d., 158.

⁵⁷ *Stodola*, cit. d., 187, 190. *Rotnágl*, cit. d., 258 a n.

organizácií, ich hospodárskych pozícií vo výrobe a distribúcii, bola naprostá prevaha na strane českej buržoázie. Takisto aj hladina jej politickej pripravenosti, jej pohyblivosť, aktivita, priemerná úroveň vzdelanosti, jej schopnosti ideologicky ovplyvňovať vlastnú triedu i ostatné triedy a vrstvy národa, boli neporovateľne vyššie. A česká buržoázia disponovala aj dosť silnou, moderne vyzbrojenou armádou s odborným francúzskym resp. talianskym veliteľským sborom. Disponovala aj dobre školenou armádou štátnych a verejných zamestnancov a v rakúskych centrálnych úradoch umiestnenou spoľahlivou byrokraciou.

Z týchto príčin r. 1918, keď národné oslobodenie a založenie samostatného štátu bolo v národnej a demokratickej revolúcii primárnou úlohou a revolučné robotnícke hnutie napriek tomu, že na porade dňa bola aj socialistická revolúcia, nemohlo dosiahnuť svoje ciele, pretože celý proletariát sa nepostavil do čela národného hnutia, vznikla Československá republika ako buržoázny štát, v ktorom vládnuťou triedou bola česká buržoázia a na štátnej moci sa podielala len časť slovenskej buržoázie. Československá republika, založená pred polstoročím aj v tej forme v akej vznikla ako samostatný a suverenný štát, stala sa vhodným rámcom ďalšieho národného, politického a sociálneho vývoja slovenského ľudu, a vzniku i upevnenia jednoty českej a slovenskej robotníckej triedy a jej revolučnej politickej organizácie.

L'intégration de la Slovaquie dans la République tchécoslovaque en 1918

M. Vietor

Résumé

Dans l'introduction de la présente étude l'auteur compare les problèmes conceptuels de l'historiographie tchécoslovaque avec ceux de l'historiographie de quelques Etats voisins quant à la question de la naissance, en 1918, de la République tchécoslovaque ainsi qu'aux mobiles ayant influencé, lors de l'intégration de la Slovaquie dans la République tchécoslovaque, la bourgeoisie tchèque et slovaque dans le choix de la forme de l'organisation intérieure de l'Etat.

L'auteur examine l'attitude, l'activité et la politique adoptées par les facteurs décisifs à l'époque de la naissance de la République tchécoslovaque. En premier lieu, c'était les attitudes différentes adoptées en été et en automne 1918 par le gouvernement autrichien et le gouvernement hongrois. L'auteur attire surtout attention sur l'importance et les conséquences du manifeste impérial autrichien relatif à la fédéralisation de la monarchie des Habsbourg ainsi que sur l'attitude négative adoptée à l'égard de ce document par le gouvernement hongrois. Il souligne le fait que pendant que les principales difficultés des pays tchèques cessèrent le jour où fut signé l'armistice de Padoue, il en fut autrement en Hongrie où la situation s'est compliquée au début du novembre 1918. Le gouvernement républicain de Hongrie espérait toujours qu'en se basant sur l'armistice de Belgrade, il réussirait à réaliser son plan de la „Suisse orientale“. L'intégration de la Slovaquie dans la République tchécoslovaque s'en trouva plus difficile à accomplir. — Un autre élément de confusion tenait à ce que les puissances de l'Entente changèrent à plusieurs reprises leur attitude concernant la destinée de la monarchie des Habsbourg. La Tchécoslovaquie, comme, d'ailleurs, tous les autres Etats successeurs, est née — en ce qui concerne le facteur extérieur — en tant qu'instrument de la politique antiallemande et antisoviétique de l'Entente. La Résistance tchécoslovaque à l'exil profita en faveur du mouvement bourgeois de cette possibilité qui s'offrait. Les chefs de la Résistance partageaient de l'opinion supposant que les puissances occidentales se serviraient du mouvement des nationalités opprimées dans la monarchie des Habsbourg pour affaiblir cette dernière et qu'il serait alors possible de créer un Etat tchécoslovaque indépendant. Cette conception bourgeoise était réelle.

Cependant, ce sont des forces sociales indigènes qui ont décidé en premier lieu de la naissance de la République, à savoir le mouvement ouvrier et le mouvement bourgeois dans les pays tchèques et en Slovaquie. Par sa vigueur, le mouvement du peuple slovaque différait des autres mouvements semblables ayant eu lieu sur l'autre territoire de la monarchie. L'interprétation slovaque du droit d'autodétermination différait de l'interprétation bourgeoise qui entendait arracher le pouvoir des mains de la bourgeoisie magyare. Lorsque le prolétariat slovaque a essayé de s'emparer du pouvoir avec l'assistance internationale, il a voulu en même temps en profiter pour répandre le gouvernement du prolétariat sur tout le territoire de la République tchécoslovaque. Que cette conception ne se soit pas réalisée en Slovaquie au cours des années 1918/1919 et que dans la République tchécoslovaque bourgeoise on ait enrayé l'évolution révolutionnaire, ne change rien à cette conception. Ce fait, à savoir la tentative des prolétaires slovaques de prendre le

pouvoir, ayant eu lieu sous l'influence de la Grande révolution socialiste d'Octobre, menaçait dans une large mesure le pouvoir d'Etat de la bourgeoisie et exerçait son influence sur les conditions et les formes de l'intégration de la Slovaquie dans la République tchécoslovaque.

La bourgeoisie tchèque avait une conception bien réfléchie et basée sur une organisation et une tactique préparées d'avance. Elle avait, en outre, des conditions propices. Au cours de la révolution nationale et bourgeoise, la bourgeoisie tchèque avait, pour ainsi dire, le monopole du pouvoir. La bourgeoisie slovaque était faible et la social-démocratie se rangea aux opinions de la bourgeoisie tchèque. Par crainte du bolchevisme, le gouvernement de Vienne, lui aussi, n'empêchait pas l'activité des organes politiques de la bourgeoisie tchèque.

La bourgeoisie slovaque était peu nombreuse, inexpérimentée et son organisation était très faible. Elle ne croyait pas en ses propres forces, ne croyait pas qu'elle fût à même de gouverner la Slovaquie. Cependant, cela ne veut pas dire qu'elle n'ait pas caressé l'idée d'un Etat slovaque indépendant et qu'elle n'ait pas considéré les possibilités d'un arrangement du rapport entre Tchèques et Slovaques.

L'auteur soumet ensuite à une analyse approfondie les circonstances qui eurent pour effet que les intérêts communs, mais aussi contradictoires, des forces sociales tchèques et slovaques se réalisèrent dans l'Etat tchécoslovaque où le caractère original de la nation slovaque n'a pas été reconnu et respecté. Il examine le problème de savoir quel intérêt avait l'Entente à laisser fonder des Etats successeurs dans la forme que ces Etats prirent en 1918. Il s'occupe ensuite de la double fonction de l'idée fictive d'une nation tchécoslovaque et il en arrive à conclure que la bourgeoisie slovaque, qui ne voulait pas s'appuyer sur le mouvement révolutionnaire du peuple slovaque et qui comptait avec le concours de l'Entente et de la bourgeoisie tchèque, n'a pu se séparer de la Hongrie, Etat encore souverain, qu'en déclarant que les Slovaques, en tant que partie intégrante de la nation tchécoslovaque, appartenaient à la République tchécoslovaque. Dans ce contexte, l'auteur apprécie à sa juste valeur l'importance de la déclaration du Conseil national slovaque en date du 30 octobre 1918 ainsi que les activités des politiques slovaques qui aboutirent à l'occupation militaire par la Tchécoslovaquie du territoire slovaque.

La bourgeoisie slovaque se subordonna à la bourgeoisie tchèque, elle croyait que les décisions concernant l'organisation intérieure de l'Etat avaient un caractère provisoire et, par conséquent, n'a pas fait valoir ses propres conceptions qui, pour être incomplètes, n'en étaient pas moins réelles puisqu'elles partaient d'une réalité qu'on eu tort d'oublier au cours des années 1918/1919. Cette réalité, c'était le fait indéniable que le problème de la Slovaquie d'alors n'était pas seulement un problème administratif. En 1918, la bourgeoisie slovaque n'avait d'autre possibilité que d'accepter la décision de la bourgeoisie tchèque qui avait à sa disposition des facteurs sociaux puissants et décisifs et aussi les moyens du pouvoir de l'Etat. Cependant, même sous la forme qu'elle revêtit alors comme Etat indépendant, la République tchécoslovaque est devenue le cadre favorable du développement national, politique et social du peuple slovaque ainsi que de la naissance et de l'affermissement de l'union de la classe ouvrière tchèque et slovaque et de son organisation de politique révolutionnaire.